

For citation / Atf için:

EĞİLMEZ, M. & GEYİK, E. (2023). Prof. Dr. Murat Sarıcık'ın "Put: Hicaz'ın Beş Putu ve Çağdaş Putlar" adlı eserinin karşılaştırmalı tahlil ve değerlendirmesi. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD 1(2)*, 169-182. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10282908>, <https://dergipark.org.tr/pub/kitod>

Prof. Dr. Murat Sarıcık'ın "Put: Hicaz'ın Beş Putu ve Çağdaş Putlar" adlı eserinin karşılaştırmalı tahlil ve değerlendirmesi

Mustafa EĞİLMEZ

*Dr. Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, 37150,
Kastamonu, Türkiye*

E-mail: megilmez@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1135-2928

Eda GEYİK

*Dr. (A.) Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 37150,
Kastamonu, Türkiye*

E-mail: byk.eda@gmail.com ORCID: 0000-0003-3872-6192

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Review Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

22/09/2023

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

08/10/2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

24/10/2023

Etik Beyan

(X) Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmasının etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı:

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%50).
2. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%50).

Çıkar çatışması

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Teşekkür / Katkı Beyannamesi

Bu çalışmaya yazarlar dışında katkı sağlayan olmamıştır.

Prof. Dr. Murat Sarıcık'ın "Put: Hicaz'ın Beş Putu ve Çağdaş Putlar" adlı eserinin karşılaştırmalı tahlil ve değerlendirmesi

Öz

İslam tarihini ve medeniyetini tam manası ile kavrayabilmek için, İslam'ın sunmuş olduğu bakış açısının iyi bir şekilde anlaşılması gerekir. Özellikle Cahiliye dönemini tüm yönleriyle incelemek ve irdelemek İslamiyet öncesi Arap yarımadasındaki put inancının modern çağda metalaştırılan çeşitli inanç ve heveslerin benzerliğini görmeyi kolaylaştıracaktır. Neticede İslam açıktan ya da gizliden olan her türlü şirkin karşısında olmuştur. Cahiliye, dünya düzeninde hemen hemen her biçimde ve çeşitli yoğunluklarda varlığını sürdürmüştür. Sarıcık, kitabında ilk olarak Hübel'in kökeni ve Belka'dan Medine'ye nasıl getirildiği hususu ile başlamış, daha sonra ise Taif Rabbesi Allât ve Batn-ı Nahl'deki Uzza putları hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Uzza ve Allât'ın Cahiliye döneminde ne şekilde Müşriklerin hayatlarında yer aldığı konusuna değinmiştir. Sarıcık, çalışma sürecinde ana kaynaklara ve bazı modern araştırmalara dayanarak putlar ve onlara tapınmanın Allah'a yaklaşmak için nasıl bir anlam taşıdığını açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte çoğunlukla cisimsel olmadığı için pek fark edilmeyen çağımızın putlarının, düşünce ve zihniyet açısından putperestliği ne şekilde devam ettiriyor olduğuna değinen Sarıcık, konuya ilişkin farklı bir bakış açısı sunmuştur. Bu çalışma ile de Sarıcık'ın kaleme aldığı "Put: Hicaz'ın Beş Putu ve Çağdaş Putlar" adlı kitabın, alandaki diğer çalışmalar ile mukayese ve tahlil edilerek bir bütünlük sağlanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cahiliye, Put, Hübel, Lât, Menât, Uzza

Comparative analysis and evaluation of Prof. Dr. Murat Sarıcık's "Idol: Five Idols of Hijaz and Contemporary Idols"

Abstract

In order to fully understand the history and civilization of Islam, the perspective offered by Islam must be well understood. In particular, examining and analyzing the period of Ignorance in all its aspects will make it easier to see the similarity between the idol belief in the pre-Islamic Arabian peninsula and various beliefs and enthusiasms that have been commodified in the modern age. As a result, Islam is against all kinds of polytheism, whether openly or secretly. Ignorance has existed in almost every form and in various intensities in the world order. In his book, Sarıcık first started with the origin of Hübel and how he was brought from Belka to Medina, and then gave information about the Taif Lord Allât and the Uzza idols in Batn-ı Nahl. He also touched upon the issue of how Uzza and Allât took part in the lives of the polytheists during the Ignorance period. During his study, Sarıcık tried to explain what idols and worshiping them mean for getting closer to God, based on main sources and some modern research. Sarıcık, however, touched upon how the idols of our age, which are often not noticed because they are not material, continue idolatry in terms of thought and mentality, and offered a different perspective on the subject. With this study, an attempt was made to provide integrity and evaluate the book "Idol: Five Idols of the Hejaz and Contemporary Idols" written by Sarıcık by comparing and analyzing it with other studies in the field.

Keywords: Jahiliyyah, Idol, Hübel, Lât, Menât, Uzza

GİRİŞ

İslam tarihinin önemli bir aşamasını teşkil eden Cahiliye devrinin, İslamiyet'in doğru anlaşılması açısından iyi bilinmesi son derece önem arz etmektedir. Bu sebeple İslam'ın temeli yaratıcının tek oluşu ve hiçbir surette ortağının bulunmayışı inancına dayanmaktadır. Ancak Cahiliye dönemi birden fazla yaratıcının varlığına inanarak Allâh'ın birliği ve teklifi konusunu göz ardı etmiştir. Bu yanlışın karşısında duran İslam, her daim açık ya da gizli şirkin karşısında olmuştur. Bu sebeple İslam'ın hassasiyetle uyarılmış olduğu Cahiliye dönemi hayat tarzından sakınmak ve korunabilmek için İslâm öncesi hayat tarzının anlaşılması son derece önemlidir (Bölükbaşı, 2019; Trampa, 2020). Çoğunlukla putların onları yüce yaratıcıya ulaştıran araçlar olarak görülmesi, Cahiliye dönemi inanç ve değerleri arasında önemli bir yer tutmuştur. Yaratan ile yaratılan arasında bir yere konumlandırılan ve kişiyi Allâh'a yaklaştırdığı düşünülerek ilâhi bir değer atfedilen putlara oldukça güçlü bir statü ve konum verilmiştir (Yılmaz, 2020; Öztürk, 2018).

İnsanlar tarih boyunca çeşitli objelere olağanüstü özellikler atfederek, onlara sevgi ve bağlılık göstermişlerdir. Özellikle insanların kararsız kaldıkları ve tehlikede hissettikleri anlarda, selamete kavuşturacaklarına güven duymayı arzu etmeleri, onların birtakım olağanüstü güçlere yönelmesinde etkili olmuştur. Ertürk ve Kılıç'ın İbn İshâk'tan bildirdiğine göre, insanların yaratıcı ile aralarında bir aracıya yönelmelerinde etkili olan etkenin, İsmail oğullarının taşa yönelerek ilk ibadeti yapmalarından sonra gerçekleşmiştir. İbn İshâk'a göre, İsmail oğullarından biri Harem'den dışarı çıkacağı zaman orada bulunan taşlardan birini yanında götürüp daha sonra özlem duyduğu zamanlarda bu taşın etrafında Kâbe'yi tavaf eder gibi onun etrafında dönmüştür. İbn İshâk bu durumun zaman içinde insanlar arasında taş, kaya gibi çeşitli unsurlara tapınmaya başladığını ifade etmiştir (Ertürk, 2022; Kılıç, 2022). Diğer taraftan S. Özel tarafından İbn İshâk'ın *Siyer* adı ile çevirisini yapmış olduğu eserde Ertürk ve Kılıç'ın bahsettiği bu husus bulunamamıştır (Muhammed İbn İshâk, 1998).

Putlara baba anlamına gelen eb (أب) kelimesini kullanmaları ve kendilerine de (مانصلاً أدلاً) 'putların çocukları' demeleri Müşriklerin putlarla ilgili düşünce yapısına işaret etmektedir (Bölükbaşı, 2019). Çeşitli taşlara, kayalara ya da el ile yapılmış putlara inanmak bir anlamda topluluğun aidiyetlik duygusunu da sağlamıştır. Özellikle bir bölgenin efendisi olarak benimsenen ve hizmet ettiği düşünülen bir koruyucunun paylaşılması kabilecilik sistemi içerisinde sıra dışı bir durum değildir (Sayuti, 1999). Zira konfederasyona ya da kabileye olan aitlik ve bağlılık hemen hemen her dönemde hayat sürdürebilmenin ön şartı olmuştur. Ancak bu durum İslâm nezdinde Allâh'ın teklifine zıt olup onun sıfatlarını gölgelemeye yönelik bir harekettir.

Put tapıcılık ya da putperestlik şefaathçi olma gibi arabuluculuk görevini üstlenen bir misyona sahip gibi görünse de esasında kişilerin kendi düzenlerini oluşturma, devam ettirme ve inandıkları yaşam biçiminin onaylanması ihtiyacına dayanmıştır (Güç, 2007). Öyle ki, Müşrikler putlar vasıtası ile yapacakları işler öncesinde fal okları çekmişler ve çıkan sonucu Allah'ın emri olarak görmüşlerdir. Putperestlik anlayışı ile Müşrikler uzun

yıllar boyunca insanları dinî duyguları üzerinden sömürerek finansal bir kazanç edinmeye devam etmişlerdir.

Arap Cahiliyesi döneminde çeşitli tek ilahlı inançların var olduğu bilinmekle birlikte putperestlik inancının yoğun bir şekilde yaşandığı da malûmdur (Öztürk, 2008; Bölükbaşı, 2019). Elbette Nebâtîlerin putperest yaşamının Hicaz ve Kuzey Arabistan kültürünü de etkilemiş olduğu bir gerçektir (Kelpetin, 2019).

İslâm öncesi Arapların sahip oldukları yaşayış biçimini, dünya ve dini yorumlama biçimlerini anlayabilmek, ancak o toplumun kültür alt yapısını bilmekle mümkündür. Bu sebeple putlara atfedilen değer ve biçimleri inceleyebilmek için Sarıcık'ın bu eseri oldukça faydalıdır. Her türlü şirkin karşısında olan Kur'ân'ın billurlaşması da putperest bir ortamda değil, tevhidin tartışıldığı bir ortamda gerçekleşmiştir (Lindstedt, 2018).

Putlar Aracılığıyla Şirke Giden Yol ve En Büyük Put Hübel

Sarıcık, kaleme almış olduğu *Hicazın Beş Putu ve Çağdaş Putlar* kitabında öncelikle klasik İslâm tarihi kaynakları ışığında Hübel'in hangi çağda Mekke'ye getirildiği konusu üzerinde durmuştur. İslam öncesi dönemde, Kâbe'nin içinde ve çevresinde bulunan putlar arasında en büyüğü olan Hübel, kırmızı akik taşından yapılmış olup insan şeklinde tasvir edilmiştir. Sağ kolu kırık olarak bilinen bu puta, Kureyş'e ulaştıktan sonra altın bir kol takılmıştır (Harman, 1998; Sayuti, 1999). Hübel'in Mekke'ye nasıl ve kim tarafından getirildiği konusu henüz bir netlik kazanmış değildir. Bir rivayete göre, putları ilk kez M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Arabistan yarımadasına el- Cezîre'deki Hit şehrinde Amr b. Lühay getirmiş ve daha sonra Hz. İbrahim zamanında kazılan kuyunun üzerine diktirmiştir (Harman, 1998).

Diğer bir rivayete göre ise Amr b. Lühay, bir seyahati sırasında Suriye'nin Belkâ bölgesindeki Meâb halkının putlara tapıtığını görmüş ve Belkâlîlara putlara ibadet etmelerinin sebebini sormuştur. Onların "*Bunlar bizim tanrılarımızdır; düşmanlarımıza karşı zafer kazanmak için onlardan yardım isteriz, bize yardım ederler; kuraklıkta yağmur isteriz, yağdırırlar*" sözleri üzerine, Hübel adında bir putu alarak Mekke'ye getirmiştir. Böylece Amr b. Lühay'ın teşvikiyle Araplar arasında Hübel'e tapınma geleneği başlamıştır (Harman, 1998). Öte yandan İbnü'l-Kelbî, Hübel'in ilk kez Huzeyme b. Müdrike tarafından Kâbe'nin içine dikildiğini ifade etmiştir. Hatta ona "Huzeyme'nin Hübel'i" dendiğini belirtmiştir (Harman, 1998; Sayuti, 1999).

Sarıcık'a göre Hübel'in 5. yüzyılda Mekke'ye getirildiğini söylemek açık bir yanılgıdır. Ona göre, Hz. Peygamberin beşinci göbekten dedesi olan Kusay Huzaalılarının, Mekke'den beşinci yüzyılın başında çıkarılmış olmasından dolayı, Hübel'in ne zaman Mekke'ye getirildiği sorusunun cevabı aranmalıdır. Sarıcık, Huzaalılar henüz Mekke'ye varmadan ya da Mekke'ye varışlarından hemen sonra oradan sürülmüş olduklarını ifade etmiştir. Hâlbuki çeşitli kaynaklarda, Huzaalıların Mekke'de üç yüz yıl gibi uzun bir süre hüküm sürdüğü belirtilmiştir (Sarıcık, 2014). Sarıcık'a göre Huzaalıların Mekke'ye gelişi, üçüncü yüzyılın başlarında ya da üçüncü yüzyılın ilk yarısında olmalıdır. Ancak Mekke'ye gelişleriyle ilgili kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Huzaalıların Mekke'ye üçüncü yüzyılın başlarında gelmeleri, dolaylı olarak Hübel'in Mekke'ye getiriliş tarihi ve zamanı

hakkında Sarıcık, Hübel'in Mekke'ye getirilmesinin, üçüncü yüzyılın başlarından sonra gerçekleşmiş olabileceğini belirtmiştir (Sarıcık, 2014).

Arap Cahiliyesi döneminde Müşriklerin putlara ibadet etmeleri hakkında bakıldığında, bunun çeşitli sebeplerin varlığı söz konusudur. İlk olarak Allâh'a yakınlık düşüncesi gelmektedir. Cahiliye döneminde Arap toplumu yüce Allâh'ı "ulaşılmaz bir varlık" olarak kabul ettikleri için Allâh'a ulaşabilmek amacıyla şefaathçilere ihtiyaç duymuşlardır. Putlara ibadetin en temel nedeni de bu "şefaath algısı"dır (Söylemez, 2014; Sayuti, 1999). Bu bağlamda putların, kişi ile Allâh arasında bir bağ oluşturduğuna ve putlara tapınan kişinin Allâh nezdindeki koruyucusu olduğuna inanılmıştır. Ancak Kur'an'da yer alan ayetler, hiç kimsenin Allâh'ın izni olmadan şefaathçi olamayacağını vurgulayarak bu anlayışın yanlış olduğunu belirtmektedir. Bu ayetler, putlara tapınmanın ve şefaath algısının yanlışlıklarını açık bir şekilde ifade etmektedir (Söylemez, 2014).

Ayrıca Cahiliye Arapları, Allâh'ın erişilmez bir noktada bulunması düşüncesiyle yeryüzündeki putları, O'nun adına hareket eden varlıklar olarak kabul etmişlerdir. Her bir putun farklı bir görev ve misyonu olup, onları Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri olarak görmüşlerdir. Onlara göre bu varlıklar aracılığıyla Allâh, hayata müdahalelerde bulunmuştur (Söylemez, 2014). Elbette hayata dair bu müdahaleler ise fal okları ile gerçekleşmiştir. Putların önündeki fal okları ile Allâh'ın emrini öğrenmek isteyen kişi, önce "sadin" adı verilen mabet görevlisine başvurur, ardından belirli ifadelerin yazılı olduğu okları çekerek işi ya da durumu konusunda bir sonuca varılırdı. Çekilen ok ve sonucu, Allah'ın emri olarak kabul görmüştür. Böylece Cahiliye döneminde bir çocuğun nesebinin sorgulanmasında, biri ile nikâhlanılacağına ya da bir işe veya ticarete yöneleceğinde, hemen hemen her işte, Hübel önünde fal okları çekilmiş ve sonuç Allâh'ın emri olarak kabul edilmiştir (Atalay, 2010; Söylemez, 2014).

Sarıcık, Cahiliye dönemindeki fal okları konusunda bilgiler verdiği bu bölümde çok değerli bir öneri sunmuştur. Cahiliye zihniyetinin fal okları ile hayra ulaşma çabasına karşılık, İslâm'ın istişare ve istihareyi önerdiğini söyleyerek tevhidin esasına değinmiştir. Böylece Allâh ile kul arasında bir aracı olmasına gerek olmaksızın istihare ile dünyevi kararların alınmasında izlenecek doğru yolun belirlendiğini hatırlatmıştır (Karataş, 2019; Sarıcık, 2014). Oysa tek bir ilahın her şeyle ilgilenmesinin mümkün olmadığını ifade eden Cahiliye dönemi halkı, esasında Allâh'ın gücü ve kudreti konusunda şüpheye düşüp ona şirk koşmuştur.

Tâif Rabbesi Allât ve Onun Yıkılışına Uzanan Yolda Cahiliye Zihniyeti

Bir toplumun hayat tarzı ile inançları arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir. Tâif rabbesi Allât'ın durumunu ve konumunu idrak edebilmek için Tâiflilerin hayat tarzını anlamak gerekir. Bu hususun Allât'ın daha iyi yorumlanmasında yardımcı olacağına inanan Sarıcık, bu bölümde öncelikle Tâif hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgiler ışığında Mekke ile Tâif arasındaki ekonomik, sosyal ve dinî açıdan sağlam ilişkiler kurulduğu görülmüştür. Özellikle Tâif ile Mekke'deki putların arasında fark gözetilmemesi, iki bölge arasındaki yoğun ilişkinin bir delilidir (Sarıcık, 2014). Aynı zamanda bu putlar daha önce ifade edildiği gibi kabilecilik bağlarının da güçlenmesinde etkili olmuştur.

Tâiflilerin putu Allât büyüklük bakımından ikinci sıradadır. Allât sözcüğünün “*kırıp ezmek, karıştırmak, yoğurmak*” manalarına gelen *lett* kökünden türediği ifade edilmiştir (Fehd, 2003). Bununla birlikte Allât sözcüğünün etimolojisine dair M. M. Söylemez'in *Cahiliye Döneminde Lât Kültü* çalışması da ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Söylemez, 2016). Lât'a tapınmaya başlanması ile ilgili rivayetlere göre Tâif 'te bir kaya yanında buğday ve arpa lapası türünde yemek hazırlayan ve herkese ikramda bulunan Lât adıyla anılan bir kimsenin, ölümünden sonra mezar yerinin ziyaretgâh haline gelmesi ve zamanla kendisine tapınılması sonucunda gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu kişinin Sakîfli olduğu ve Amr b. Lühay tarafından putlaştırıldığına dair de bazı rivayetler bulunmaktadır (Sayuti, 1999; Fehd, 2003; Söylemez, 2016). Sarıcık, Lât'ın nereden getirilmiş olabileceği sorusu üzerinde önemle durmuştur. Ayrıca Allât'ın Araplardan daha önce Nebâtîler, Tedmurlular ve Suriyeliler tarafından da tapınılmış olduğunu bildirmiştir (Sarıcık, 2014).

Sakîf kabilesine ait bir put olan Allât, Kuzey Arabistan ve Hicaz topraklarında saygı ile kabul edilen bir put olarak karşımıza çıkmaktadır. Putların varoluş biçimleri kadar bölgelere göre değişkenlik arz etmesi de bir o kadar hayret uyandırıcıdır. Zira pek çok Cahiliye dönemi putlarında olduğu gibi Allât, bulunduğu bölgelere göre biçimsel olarak farklılık göstermiştir. Allât, Cahiliye dönemi Arap toplumu için son derece önemli bir konuma sahiptir ki bu putun bulunduğu bölge kutsal kabul edilmiştir. Hatta tıpkı Kâbe gibi saygın olarak kabul edilip onun bulunduğu mekân tavaf edilmiştir (Söylemez, 2016; Kelpetin, 2019).

Sarıcık, eserinde Allât'ı konu edindiği kısımda Cahiliye dönemi inancının melek anlayışı üzerinde de durarak, putların dişiliklerinin altında yatan sebebi hakkında da birtakım anlayışlara işaret etmiştir. Ona göre, Lât, Uzza ve Menât gibi putların dişi olarak kabul edilmesinde Cahiliye toplumunun melek inancı ile arasında bağlantı bulunmaktadır. Müşrikler meleklerin varlığını kabul etmekle birlikte onları *Allah'ın kızları* olarak görmüş ve adlandırmışlardır. Bu durum yaratıcının yaratma yetkisinden ziyade onun Cahiliye toplumu tarafından cinler ile münasebeti ve nesep bağı bulunan bir varlık olarak ve aynı zamanda erkek olarak düşünülmesine neden olmuştur. Bu düşünce biçimi Tanrıça olarak hayatlarında yer alan bazı putların dişi kabul edilmesinde ve yine onların Allâh ile aralarında arabuluculuk edecek olan kızları olarak görülmesinde etkili olmuştur (Karataş, 2019; Sarıcık, 2014).

Allât'ın yıkılışına uzanan yol, aslında Tâiflilerin ve elbette ki Cahiliye toplumunun put inancı hakkında da çeşitli bilgiler sunmaktadır. Bu yüzden Sarıcık da eserinde bu husus ile ilgili bilgiler vermiş ve Tâiflilerin rabbeleri Allât'a duydukları inanç üzerinden Cahiliye döneminin sahip olduğu yanlış inançlarına değinmiştir (Sarıcık, 2014).

Tâifliler, Müslümanların gücü karşısında oldukça zayıf durumda kalmışlardır. Özellikle ticaret yaptıkları ve faiz vererek ekonomilerini güçlendirdikleri Mekke'nin Müslümanlar tarafından ele geçirilişi, onları ekonomik açıdan zorlamıştır. Ayrıca çok yakın zamanda Tâif'in de Müslümanların eline geçeceğinden endişe eden halk, aralarından bir heyeti Hz. Hz. Peygambere elçilik için göndermiş ve belli şartlar altında İslamiyet'i kabul edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu süreçte faiz, zina, şarap ve namazdan muaf olmak istemişler ve hatta Allât'ın yıkılmamasını talep etmişlerdir. Ancak İslam'ın temeli olan

tevhide taban tabana zıt olan putların varlığına dokunulmaması imkânsızdır. Tâiflilerin hiçbir şartını kabul etmeyen Hz. Peygamber tarafından özellikle Allât'ın hemen yıkılmaması için zaman talepleri de yine kabul bulmamıştır. Tâifli elçilerin burada inandıkları putlara güç, kudret de bahşederek kendisini yıkmaya gelen Tâiflilerin öldürüleceğini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Bir kaya olan puta Allâh ile kul arasında arabuluculuk yapmasına inanmak dışında, ona çeşitli vasıflar da yükleyerek intikam duygusuna sahip olduğunu bildirmeleri, Cahiliye toplumunun put inancını gözler önüne sermektedir (Sarıcık, 2014; Söylemez, 2016).

Cahiliye toplumu nezdinde Allât için kurban kesmek, onun etrafında tavaf etmek, onun bulunduğu yerde ağaç kesmenin ve avlanmanın yasaklanması, esasında Tâif'in bir hac mekânı gibi Arabistan'ın önemli kentlerinden biri olmasını sağlamıştır (Kelpetin, 2019). Allât'ın Tâif'teki önemi, büyük oranda şehre sunduğu ekonomik ve turistik katkıdan kaynaklanmıştır. Özellikle Kureyşliler ile Sakîfliler arasındaki rekabet ve düşmanlık göz önüne alındığında, Kureyşlilerin zamanla Allât kültürünü benimsemeleri, Tâif'teki beyaz taşın Mekke'deki siyah taşın (Hacerü'l-esved) karşılığı olarak kabul edilmesi de Cahiliye Arabistan'ında putların Allâh'ın yeryüzündeki eli olarak kabul etmelerinin bir sonucu olabilir (Fehd, 2003).

İslâmiyet'in Mekke'de yayılışından sonra, Hz. Peygamberin bir süreliğine Sakîflilerin öşür ödemeleri ile birlikte onları mecburî askerlikten de muaf tuttuğu ifade edilmektedir (Küçükaşçı, 2010). Ancak Sakîflilerin namazda secde etmeme şeklindeki talepleri, Hz. Peygamberin “*secdesiz dinde hayrın olmayacağı*” sözleri ile kabul bulmamıştır. Buna karşılık temsilciler heyeti, Hz. Peygamberin kararını “*Bizim için zül de olsa bunu senin için yapacağız*” diyerek söyleneni kabul etmişlerdir. İlginçtir ki Tâifli temsilciler heyeti, namazdan değil, secde etmekten muaf tutulmak istemişlerdir (M. J. Kister, 2004).

Öte yandan Sakîflilerin, putlarına ibadetten kaçınacaklarına dair teminat vermesine rağmen, Sakîfliler putları korumak için Hz. Peygambere istekte bulunmuşlardır. Sakîflilerin putların yıkılmamaları yönündeki taleplerinin ardındaki faktörün ekonomik olduğu görülmektedir. Zira Sakîf'in devlet gelirinin bir kısmını teşkil eden para, Allât'a tapınmak için gelenler sayesinde elde edilmiştir. Öyle ki Lât putu yıkıldığında burada altın ve değerli taşlardan oluşan büyük bir hazine bulunmuş olması putların önemli bir gelir kaynağı olduğunun kanıtıdır (Kılıç, 2022; Kister, 2004). Tâiflilerin her türlü bahane ve erteleme taleplerine rağmen Allât'ın sunağı, Hz. Peygamberin emriyle yıkılmıştır. İfade edilenlere göre Tâifliler yıkım sırasında şaşkınlık ve korku içinde kalmışlardır. Çünkü onlar Allât'ın kendine zarar vermeye kalkanları öldüreceği inancı üzerine başlarına bir felâket gelmesinden kaygılanmaktadırlar (Fehd, 2003; Kister, 2004).

Sarıcık, Allât üzerinden Cahiliye toplumunun putlara yükledikleri anlamlar hakkında değindiği bu bölümü *Batn-ı Nahle'deki Uzza: Uzza Adı ve Yeminlerde Yer Alışı* konusu ile tamamlamıştır. Gök cisimlerinin kişileştirilmiş hali olan Uzza da dişi kimlikli bir puttur. Aynı zamanda Uzza, Kureyşlilerin en büyük putudur. Müşrik Arapların telbiyelerinde de yer alan Uzza, “*Aziz, çok kuvvetli, güçlü*” manalarına gelen “*eazze*”nin müennes halidir (Kelpetin, 2019; Yavuz, 2012). İslâmiyet öncesi Arap toplumunda tıpkı diğer putlar gibi şefaathçi olarak görülen Uzza, güç, kuvvet, bereket ve verimlilik ile özdeşleşmiştir.

Uzza'dan yardım istemek ve onun üzerine yemin etmek Cahiliye geleneği ve inançları arasındadır. Öyle ki Müslüman olan bazı sahabelerin de eskiden kalma alışkanlıkları gereğince Lât ve Uzza'ya yemin ettikleri anlar olmuştur. Cahiliye alışkanlığı ile yapılan bu hataya karşılık şirkin reddi ve imanın tecdidi için *Lâ ilâhe illallah* denilmesi emredilmiştir (Sarıcık, 2014).

Müşriklerin Sosyal Yaşamında Allât ve Uzza İkilisine Bakış

Mekkeli Müşriklerin sosyal yaşamları ve Müslümanlar ile kurdukları ilişkiler göz önüne alındığında Allât ve Uzza ikilisinin Cahiliye hayatındaki önemini görmek mümkündür. Sarıcık da sosyal hayatta Lât ve Uzza putlarının Cahiliye hayatının içinde ne şekilde ve hangi hadiseler ile yer aldığına odaklanmıştır. Daha öncede ifade edildiği üzere Cahiliye toplumunda putların oldukça önemli bir yeri vardır. Hayatlarındaki önemli olaylar için karar verme noktasında bile Hübel ya da Zülhalasa gibi putlar önünde fal okları çekmişlerdir. Müşrikler aynı şekilde Lât ve Uzza'ya da son derece önem vermişlerdir. Nitekim Kâbe'yi tavaf ederlerken “*Allât hakkı için, Uzza hakkı için, onlar yüksek turnalardır. Onların şefaathlerine ümit bağlanabilir. Üçüncüleri olan Menât hakkı için.*” diyerek telbiye getirmişlerdir (Dinçer, 2018; Sayuti, 1999; Yavuz, 2012).

Yine Cahiliye döneminin büyük putlarından olan Uzzâ, Kureyş için en fazla değer verilen ve onun koruyuculuğuna inanılan putlardandır. Bu hususta Ebû Süfyân'ın Uhud Savaşı'nın sonunda Müslümanlara “*Bizim Uzzamız var, sizlerin yoktur!*” demesi onların ilâh olarak tapındıkları Uzzâ'nın Mekke'yi koruyacağına dair duydukları inancın bir göstergesidir (Kelpetin, 2019).

Herhangi birinden bir şey isterken Allât ve Uzza adını kullanmak ya da bu putlar üzerine yemin ederek ifadeleri güçlendirmek bir Cahiliye geleneğidir. Sarıcık, Hz. Peygamberin çocukluk yıllarında amcası Ebû Tâlib ile yaptığı yolculukta Rahip Bahira ile karşılaşması ile de bu hususa değinir. Burada Rahip Bahira'nın “*Allât ve Uzza hakkı için soracaklarıma cevap ver*” diye cümleye başlaması Müşriklerin inanç biçiminin putperest bir yaşam sürülmesine bile toplum bazında bir kültür haline geldiğine işaret edebilir. Ayrıca putlar üzerine yemin edilmesi de yine Müşriklerin hayatlarının bir parçasıdır. Daha önce belirtildiği üzere alışkanlık sebebiyle bazı sahabelerin de Lât ve Uzza adına yemin ettikleri olmuştur (Muhammed İbn İshâk, 1998; Sarıcık, 2014).

Aynı zamanda Kureyşliler, Uzza'ya ziyaretlerde bulunmuş ona hediyeler sunarak yanında kurbanlar kesmiş ve onun adına yıllık bayramlar düzenlemişlerdir (Kelpetin, 2019). Sarıcık, eserinde Hz. Peygamberin yanında kalan Hz. Ali'ye daha küçük bir çocuk iken hiçbir işe yaramayan ve insanı kâr ve zarara sevk etmeyen Allât ve Uzza'ya tapınmaktan sakınmasını istemesini bir başka örnek olarak vermiştir. Bu sırada ailesinin de etkisi ile bu putları seven ve onlara saygı duyan Ali'nin tereddüde düşmesi sosyal yaşamın içinde Allât ve Uzza'nın durumunu izah etmesi bakımından kayda değerdir (Sarıcık, 2014). Cahiliye toplumunda gözleri görmeyen kişilerin çaresinin Allât ve Uzza olduğunu ifade etmeleri gibi hastalık ve şifayı verenin de putlar olduğuna inanmışlardır. Görülüyor ki Cahiliye dönemi halkı bu putların göreni, görmeyeni, kendisine tapan ile tapınmayı ayırt edebilecek akla ve bilince sahip olduklarına inandıkları bir hayat sürmüşlerdir.

Hicaz yarımadası Araplarının neredeyse tamamı tarafından kutsal kabul edilen Uzza putunun da yıkılması, Arap yarımadasında bulunan putperestler için büyük bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Çünkü onların hayatlarının bir parçası olan, şifa bekledikleri, sözlerini güçlendirmek için onlar üzerine yemin ettikleri ve akla, güce, kudrete sahip olduklarına inandıkları bu putlar yerle bir olmuştur. Dahası dokunulmaz olarak inandıkları tanrıçalarının yıkılışı ve yıkım sırasında putların hiçbir şey yapamamaları, Müşriklerin Müslümanlara karşı başarı sağlayamayacaklarının da bir işareti olmuştur (Dinçer, 2018; Sarıcık, 2014).

Sarıcık'ın *İnanç ve Zihniyet olarak Cahiliye* kitabında da bahsettiği üzere Cahiliye anlayışı, çoğunlukla İslâm öncesi Arap toplumu için ifade ediliyor olsa da İslâm'ın özü yeterince iyi anlaşılmadığı sürece insanoğlu başka arayışlar peşinde olmaya devam edecektir. Zira dilek ağaçlarına gidip çaput bağlayarak onlardan medet bekleyen insanların, Cahiliye insanının yanılığısı içerisinde olduğu muhakkaktır. Günümüzde sâlih kimselerin türbelerine ziyarette bulunarak onlardan bir şeyler talep etmeleri ya da Allâh ile aralarında arabuluculuk istemeleri de Cahiliye döneminin bilerek ya da bilmeyerek devam ettirildiğinin bir göstergesidir (Dinçer, 2018; Sarıcık, 2014). Bu manada Cahiliye, sadece yaşadığı dönemde kalmış bir yaşam biçimi ve düşünce şekli değildir. Allâh'ın emirlerinden ve Kur'an'ın özünden uzaklaşıldığı her anda bu düşünce biçimi ile karşılaşmak mümkündür.

Cahiliye Zihniyetinin Şiirlere Yansıması

Cahiliye toplumunun önemli putlarından biri olan Allât, şiirlerde de kendine yer bulmuştur. Sosyal hayatlarının hemen hemen her alanında yer alan putlara duydukları inancın, şiir ve edebiyat ile şöhret bulmuş bir coğrafyada kendine yer bulması olağandır. Allât'ın adı zikredilerek yazılmış şiirler, Cahiliye insanının putlara olan yaklaşımını ortaya koyması açısından önemlidir. Sarıcık, bazı şahısların kaleme almış oldukları çeşitli şiirlerinden istifade ederek onların hayatlarında putların konumunu ortaya koymakta ve onların dini algılama biçimlerine bu şiirler üzerinden odaklanmıştır. Put inancının edebiyata yansıması hususunda N. Sayuti'nin yapmış olduğu *The Concept Of Allah as the Highest God in Pre-Islamic Arabia (A Study of Pre-Islamic Arabic Religious Poetry)* adlı eser de oldukça faydalıdır (Sayuti, 1999).

Önceleri İslâm karşıtlığı konusunda sert bir tutuma sahip olan Ebû Süfyan, daha sonra Müslüman olmuştur. Bunu bildirmek için Hz. Peygambere yazmış olduğu şiirde geçen ifadeler dikkat çekicidir. Ebû Süfyan, “*Senin ömrüne yemin ederim ki, gerçekten ben Allât'ın atlıları Muhammed'in atlılarını yenmesi için sancak taşıırken, karanlık gecede gece boyu yol yürüyen şaşkın gibiydim...*” sözleriyle Allât için çarpıştığını ve onun ordusu adına sancak taşıdığını ifade etmiştir. Öyle görülüyor ki bir zafer putu olarak görülen Allât'ın İslâm ordularını yenebileceğine dair inanç içerisinde olup onun adına, onun atlıları olarak savaşmışlardır (Sarıcık, 2014).

Benzer şekilde Allât'ın Hz. Peygamberin emriyle Muğire b. Şube tarafından yıkıldığı anlarda şair Şeddad b. Arız şahitlik ettiği bu olay karşısında, “*Allât'a yardım etmeyin; gerçekten Allâh onu yok edicidir. Kendisine yardım etmeyene sizin yardımınız nasıl olur? Gerçekten Allât ateşle yakıldı ve tutuştu. Oysa parçalanan taşların önünde savaşmadı. Gerçekten elçi sahanıza gelip konaklayınca orada onun dininden bir insan yoktu*” sözlerini

dile getirerek Cahiliye toplumunun hayal kırıklığını da gözler önüne sermiştir. Tâifliler, kudretli Allât'ın kendisini yıkmaya gelenleri öldüreceğine inanmaktaydı. Ancak Muğire b. Şube onu parçalara ayırırken, ne onun dinine sahip çıkanlar ses edebilmiştir ne de Allât'ın kendisi savaşılabilemiştir. Kendisine yardım edemeyen bir putun insanlara yardımı nasıl mümkün olabilirdi? Bu hayal kırıklığı ve ümitsizlik içinde Cahiliye halkının gözleri önünde yıkılan Allât, zannettikleri gibi ona atfettikleri kudret ve güçten de yoksundur (Sarıcık, 2014; Sayuti, 1999; Söylemez, 2016).

Allât'ın şiirlerdeki izine bir başka örnek olarak da Ka'b b. Mâlik'in sözleri verilebilir. Ka'b b. Mâlik, "*Allâh'ın ve İslâm'ın emrinden dolayı, bu din mutedil ve hanif olarak ayakta duruncaya kadar (mücadele sürdü). Ve Lât, Uzza ve Ved unutuldu. Biz onlardan gerdanlıkları ve küpeleri çekip aldık*" demiştir. Bu sözler, put yaşamına ve putlara niçin son verildiğini ifade ettiği gibi aynı zamanda İslam ile unutulmuş putların isimlerini de zikredip onların hazinelerinin Müslümanlarca ganimet olarak alındığına da işaret etmiştir (Sarıcık, 2014).

Yine El-Mutalammis, Amir b. El-Mundhir'e hitaben yazdığı dizelerde, "*Şarabı terk etmekte, Lât'ı terk eden kimse gibiyim. Hâlbuki bir zamanlar onun hayranıydım.*" diyerek Allât'a duydukları hayranlık ve saygının artık terk edildiğini ifade etmiştir (Sayuti, 1999).

Başka bir misal olarak Zeyd b. Amr'ın "*Tek bir rabbe mi yoksa bin rabbe mi inanayım? İşler (putlara) taksim edilince ben Lât ve Uzza'dan ayrıldım. Zaten kararlı, tavizsiz ve çok sabırlı kimseler böyle yapar.*" dizeleri de Cahiliye inancının özünü vermiştir. Aynı zamanda bu şiir ile Zeyd b. Amr, tek bir yaratıcı yerine onun mutlak gücüne yeteri kadar inanmayan ve Allâh'ın her işe yetişemeyeceğini düşünen Cahiliye toplumunun çeşitli işler için sorumluluk atfettikleri putlara yönelmesine odaklanmıştır (Sarıcık, 2014). Cahiliye dönemi insanı işte bu anlayış çerçevesinde, Allâh'ın her işe yetemeyeceğine inanması sebebiyle, putların kendileri ile Allâh arasındaki şefaathiler olduklarını düşünüp ona şirk koşmuştur.

Cahiliye Döneminin Diğer Büyük Putları Menât ve Zülhalasa

Sarıcık, Cahiliye toplumunda yer alan diğer putlar, Menât ve Zülhalasa üzerinde durmuş ve onlar hakkında önemli bilgiler vermiştir. Menât, İslâm öncesi Arap toplumundaki büyük putlardan bir diğeridir. Aynı zamanda Sâmi halkının en eski ilâhlarından biridir (Fehd, 2004; Söylemez, 2014; Sarıcık, 2014). İbnü'l-Kelbî'ye göre Menât, Arapların taptaıkları putların en eskisi olup tüm Araplar tarafından kendisine saygı ile tapılmıştır. Öyle ki Arapların ilk tapındıkları putun Menât olduğu yönünde çeşitli ifadeler de vardır (Atalay, 2010; Fehd, 2004; Sarıcık, 2014).

Hüzeyl kabilesine ait büyük siyah bir kaya olan Menât'ın Mekke-Medine yolu üzerindeki Kudeyd bölgesinde Müşellel'de deniz kenarına dikili olduğu söylenmektedir (Kelpetin, 2019; Sarıcık, 2014). Öte yandan rüzgâr, yağmur gibi çeşitli hava olaylarından sorumlu olduğuna inanılan Menât'ın su ile ilişkili dışı bir put olduğu ve bu sebeple de deniz kenarına dikilmiş olduğu tahmin edilmektedir (Fehd, 2004; Kelpetin, 2019; Sarıcık, 2014; Sayuti, 1999). Arap kabilelerinin önemli bir kısmının ilah olarak kabul ettiği Menât putuna, en fazla hürmet gösteren Evs ve Hazrec kabileleri olmuştur (Kelpetin, 2019; Sayuti, 1999).

Bunun dışında Arap kabileleri de tıpkı Kâbe'ye olduğu gibi Menât'a da saygı göstermiş ve ona hediyeler sunup onun adına kurbanlar kesmişlerdir (Fehd, 2004; Kelpetin, 2019).

Cahiliye toplumunda putların isimlerinin onun kulu manasına gelen isim koyma geleneği oldukça yaygındır. Menât için de birçok Arap kabileleri tarafından *Menât'ın kulu* anlamına gelen Abdumenat, Zeydumenat gibi isimleri çocuklara ad olarak verilmiştir (Fehd, 2004; Sayuti, 1999; Söylemez, 2014). Menât, 25 Ramazan 8 (16 Ocak 630) tarihinde Hz. Peygamberin emriyle ortadan kaldırılmıştır. Araplar bu puta kurbanlar sunup çokça hediyeler takdim ettiği için buradan da pek çok ganimet Müslümanlar tarafından ele geçirilmiştir (Fehd, 2004; Sarıcık, 2014; Söylemez, 2014).

Bir diğer büyük put ise Zülhalasa'dır. Esasında putun adı Halasa'dır. Ancak bu putun bulunduğu yerin ve yapının adı Zülhalasa olarak zikredilmektedir (Harman, 2013; Palabıyık, 2017). Zülhalasa, üzerine bir çeşit taş işlenmiş beyaz bir kuvars kristal kayadır. Sarıcık, *sarmaşıklı* manasına gelen Zülhalasa'nın erkek cinsiyetli olduğunu ifade etmesine karşın, Palabıyık ve Harman çeşitli rivayetlerden dolayı, onun dişi bir put olduğunu ve bereket ile özdeşleştiğini ifade etmiştir (Harman, 2013; Palabıyık, 2017; Sarıcık, 2014). Yemenli bütün Araplardan kabul ve saygı gören Zülhalasa'nın önünde fal oklarının çekildiği ve kararların bu oklara göre verildiği görülmektedir (Harman, 2013; Palabıyık, 2017; Sarıcık, 2014).

Mekke ile Yemen arasından bulunan Zülhalasa'nın ilk zamanlar sadece tapınılan bir put iken, zamanla üstü örtülerek bir beyt haline getirildiği rivayet edilmiştir. Aynı zamanda Zülhalasa'nın Amr b. Lühay tarafından Mekke'nin aşağı kısmına dikildiği söylenmektedir (Harman, 2013; Palabıyık, 2017). Zülhalasa'ya tapınma şekillerine bakıldığında onun için kurbanlar kesilmiş, ona buğdaylar hediye edilmiş, sütler ikram edilmiş ve boynuna deve yumurtaları asılmıştır. Yine Zülhalasa'nın bir ziyaretgâh olduğu ve etrafının tavaf edildiği ifade edilir (Harman, 2013; Palabıyık, 2017; Sarıcık, 2014). Aynı zamanda onun boynuna gerdanlık asılması, mermer üzerine işlenmiş bir tacın varlığı bu puta sanatsal bir kutsallık atfedildiğini göstermektedir. Ayrıca Devs kabilesine ait kadınların Zülhalasa'ya tapınma için kalçalarını sallayarak bir çeşit dans ettikleri de ifade edilmektedir (Sarıcık, 2014). Bu dans biçimi hemen hemen her toplumda görülen doğurganlık ile alakalı olması muhtemeldir. Zira çocuk sahibi olmak isteyen kadınların bu hususta sadın ile görüşükleri ve bu istek ile Zülhalasa'ya ibadet ettiği bilinmektedir (Harman, 2013).

Mekke'nin fethinden sonra *Yemen Kâbesi* de denen Zülhalasa, 10/631 yılında, Hz. Peygamberin emriyle Cerir b. Abdullah tarafından yıkılmıştır. Bu taşın daha sonra, orada yapılan Tebâle Camii'nin kapısına eşik olarak kullanılmıştır (Palabıyık, 2017; Sarıcık, 2014).

Çağımızın Putları

Eserin hemen hemen bütününde somut putlar hakkında bilgiler veren Sarıcık, son kısmında ise, modern hayatın insanlar üzerinde tesir eden putlarına da değinmiştir. Çağımızın putları ile put anlayışının bir şekilde insan hayatında tezahür ettiğini, insanların şuurlu ya da şuursuz olarak ilahlaştırma yoluna giderek şirke düştüğüne değinmiştir. Allâh'ın emir ve yasaklarının yeteri kadar anlaşılmasını, dua ve dileklerin başkasından ya da sâlih

kimseler aracılığıyla istenmesi çağımızda da hâlâ cahiliye anlayışının bir şekilde devam ettiğinin göstergesidir. Sarıcık, eserinde Bediüzzaman Said Nursî'den aktarmış olduğu çağdaş putları, *sebepler*, *kendi kendine var olduğuna inanmak* ve *tabiat* olarak karşımıza çıktığını belirtmiştir. Yağmurun yağdırılmasının yıldızların kayması ile oluştuğu ya da evrim teorisinde yer alan rastlantısal bağlar sonucunda dünyanın oluştuğu gibi söylemler sebepleri ilahlaştırmaktır. Olayların sebeplerinin tanrılaştırılması Allah'ın birliğine zıt bir düşünce biçimidir ve Allah'a ortak koşmaktır. Her ne kadar İslam toplumları içinde Cahiliye döneminde olduğu gibi somut objelerin putlaştırılması yoksa da bir şeylerin kendi kendine teşekkül etmiş olabileceği ya da tesadüfi gerçekleşmiş olması da Cahiliye düşünce biçimini hatırlatmaktadır (Sarıcık, 2014).

Çağımızın bir başka putlaştırma hali ise tabiatın ilahlaştırılması olduğunu belirten Sarıcık, yaratmanın Allâh yerine tabiata atfedildiğini ve bu yolla Allâh'a şirk koşulduğunu söylemektedir (Sarıcık, 2014). Nitekim yaratma gücünün tabiata isnat edilmesi tıpkı Cahiliye dönemi inancında olduğu gibi Allâh'ın yaratma gücündeki noksanlığa işaret etmektedir.

Bunun dışında çeşitli heves ve isteklerin de ilahlaştırıldığını ifade eden Sarıcık, Allâh'ın emirlerini unutup kendi nefis ve hevesleri peşinde koşan, bunlara muhabbet besleyen kimseler için hevaperest kavramını zikretmiştir (Sarıcık, 2014). Sarıcık aynı zamanda dehri (zaman) tanrılaştırılanların da esasen hevâları ilahlaştırma ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan tapınır derecesinde bir kişiyi ya da bir şeyi sevmek de hevâların ilahlaştırılmasıdır. Sarıcık, bir kimsenin sevdiği şeye ya da kişiye karşı beslediği aşırı his sebebiyle kusurların görünmez hale geldiğine, bir süre sonra hayatın feda edilmeye başlandığına ve nihayet ilahlaştırmaya doğru gidildiğine dikkat çekmiştir (Sarıcık, 2014). Özellikle peygamberlerin aşırı yüceltilerek bulunduğu konumlardan çok daha farklı yerlere konulması da peygamberlerin tanrılaştırılmasına neden olmaktadır. Bu konunun en açık örneği herhalde Hz. İsa olacaktır. Peygamber konusunda bir yanlgı yaşayan Hıristiyanlar, onu Allâh'ın elçisi konumundan Allâh'ın oğlu konumuna yükselterek onu bir ilâh olarak kabul etmişlerdir (Yıldız, 2018). Öte yandan Müslümanlarda da yanlış peygamber tasavvurların oluştuğu ve Hz. Peygamberi tanrılaştırmaya sebep olduğu ifade edilse de bu iddiaların sağlam bir zemine oturtulamadığı görülmektedir (Oruçoğlu, 2019). Eserin bu bölümü içerisinde yine dehri tanrılaştırma, paraya ve mala tapınma, övülme ve itra ile putlaştırma gibi çağımızda pek çok konuda gizli şirk içerisinde bulunduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Gizli veya açıktan şirkin en büyük sebebi ise daha evvel ifade edildiği üzere Kur'an'ın ve İslâm'ın özünün yeterince anlaşılabilmesidir.

SONUÇ

Sarıcık'ın araştırmaları sonucunda ortaya çıkan *Put: Hicaz'ın Beş Putu ve Çağdaş Putlar* eseri, İslâm öncesi Arap toplumunda Müşrikler tarafından bir statü ve konum verilerek putların Müşriklerin hayatlarına etkisinin okuyucu tarafından tanınması ve Cahiliye toplumunun put inancı ve anlayışı üzerinden günümüzde de cahiliyenin ne şekilde varlığını sürdürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Ancak eserin Cahiliye dönemi Araplardaki put ve putperestlik kültürü anlayışı ile konuya başlamayıp bunu daha çok eserin bütününe serpiştirerek vermesi okuyucunun konuya hazır olmamasına sebep olmuştur. Bir ön

hazırlık olarak verilebilecek bu bilgiler konuya başlamadan önce bir eşik görevi görebilir. Aynı zamanda toplumun putlara olan tutum ve bakış açısını daha iyi izah edebilmeyi sağlayabilir. Eserin önemli bir parçasını teşkil eden *Şiirlerde Allât* bölümü edebiyatta put inancına değinmesi ve bu hususta yapılmış çalışmaların az olması sebebiyle değerlidir. Hicaz'ın beş putu hakkında bilgiler veren Sarıcık, somutlaştırılmış bir put inancı dışında çağdaş putlar olarak ifade ettiği sebeplerin, tabiatın ve olayların kendi kendine meydana gelmesinin ilahlaştırılmasının günümüz put zihniyeti ile modern yaşamda da yer aldığına işaret etmiş ve Kur'an'ın özünden uzaklaştıkça hayatın her alanına yansıyan şirkin varlığını ortaya koymuştur. Özellikle günümüzde de sâlih kimseleri aracı tutarak Allah'tan çeşitli istekte bulunmanın İslâm öncesi Arap toplumundaki Cahiliye zihniyeti ve onların putlar hakkındaki yargılarına benzerdir. Oysa bu açık biçimde Allâh ile kul arasına aracı konularak, Allâh'ın birliğine karşı ortak koşmaktır. Bu çalışma ile Sarıcık'ın eserinde yer alan konular, çeşitli kaynaklarla tahlil edilerek bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. *Put: Hicaz'ın Beş Putu ve Çağdaş Putlar* bu konuyla ilgilenenler ve araştırmacılar için kaynak niteliğinde olduğu gibi günümüz toplum hayatında da ne gibi yanlışlar içerisinde bulunulduğunu göstermek açısından değerlidir.

KAYNAKÇA

- Atalay, O. (2010). Cahiliye döneminde putlar ve putçuluk. *İslami İlimler Dergisi*, 5 (1), 91-105.
- Bölükbaşı, M. (2019). Cahiliye devri Araplarında din anlayışı. *Nüsha*, 19 (49), 97-120.
- Dinçer, H. (2018). Kur'an'da adı geçen putlar ve câhiliye Araplarının ulûhiyet anlayışında putların yeri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Ertürk, H, N. (2022). Tevhitten şirke giden süreçte bir figür: Amr b. Lühay. *Yakındoğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 227-242.
- Fehd, T. (2003). Lât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 107-108.
- Fehd, T. (2004). Menât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 121-122.
- Güç, A. (2007). Putperestlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, 365-368.
- Harman, Ö. F. (1998). Hübel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18, 444-445.
- Harman, Ö. F. (2013). Zülhalesa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44, 561.
- Karataş, Ş. (2019). Kur'an öncesi cahiliye toplumunun melek inancı. *Mütefekkir*, 6 (11), 101-122.
- Kelpetin, M. (2019). Hicaz bölgesinin meşhur putları: Lât, Menât ve Uzzâ. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, 63-83.
- Kılıç, H. (2022). İslam öncesi Mekke'de dinin ekonomik hayat üzerindeki belirleyici etkisi. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 12, 37-58.

- Kister, M. J. (2004). Tâif ile ilgili bazı mülâhazalar. (Çeviren: Ali Aksu). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 229-247.
- Küçükkaşçı, M. S. (2010). Tâif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39, 443-447.
- Lindstedt, I, J. (2018). Pre-Islamic Arabia and early Islam. In H Berg (ed.). *Handbook on Early Islam*. Routledge, Abingdon, pp. 159–176.
- Muhammed İbn İshâk. (1988). Siyer. (Çeviren: Sezai Özel). Akabe Yayınları.
- Oruçoğlu, İ. (2019). Hz. Peygamber'in aşırı yüceltildiğine dair iddiaların analizi. *International Social Sciences Studies Journal*, 5 (40), 4029-4036.
- Öztürk, R. (2008). İslam öncesi Arap toplumunun tanrı tasavvuru ve bu tasavvurun İslam'ın Tanrı tasavvuruna etkisi sorunu. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8, 2, 121-145.
- Palabıyık, M. H. (2017). Araplarda putperestlik ve Hicaz putlarından/beytlerinden biri olarak "Zülhalesa". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 7-38.
- Sarıcık, M. (2007). Hübel Mekke'ye ne zaman getirildi? *EKEV Akademi Dergisi*, 11 (32), 125-138.
- Sarıcık, M. (2014). *Put: Hicaz'ın beş putu ve çağdaş putlar*. Nesil Yayınları.
- Sarıcık, M. (2016). *İnanç ve zihniyet olarak cahiliye*. Hilal Ofset.
- Sayuti, N. (1999). The concept of Allah as the highest god in pre-Islamic Arabia (A study of pre-Islamic Arabia religious poetry). [MSc Thesis]. McGill University.
- Söylemez, M. M. (2014). Cahiliye Arap inancında putların yeri. *Milel ve Nihal*, 11(1), 9-50.
- Söylemez, M. M. (2016). Cahiliye döneminde Lât kültü. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 25-56.
- Trampa, S. (2020). Cahiliye tanrılarında Menâf. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yavuz, Ş. (2012). Uzzâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 268-269.
- Yıldız, İ. (2018). Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilahlaştırması: Kur'an'da bu yanılığın nedenleri ve giderilmesi. *The Journal Academic Social Science Studies*, 65, 305-324.
- Yılmaz, A. (2020). Yönetime ortak olma adına putperestlik ve Kur'an'ın meseleye bakışı. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi ve İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 1185-1208.